MAKTAB TA’LIMI VA UZLUKSIZ TA’LIM: MILLIY ISLOHOTLAR VA XALQARO TAJRIBALAR

Daminova Go‘zal Vaydulla qizi,
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
pedagogika yo‘nalishi 3-kurs talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.17192130

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktab ta’limi va uzluksiz ta’lim tizimining mohiyati, mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar hamda xalqaro tajribalar tahlil qilinadi. Maktab ta’limi shaxs kamolotining asosiy bosqichi bo‘lib, u uzluksiz ta’lim tizimining poydevorini tashkil etadi. Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda qabul qilingan “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” hamda keyingi yillarda amalga oshirilgan islohotlar umumiy o‘rta ta’limni rivojlantirishga, zamonaviy maktablar faoliyatini yo‘lga qo‘yishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, xalqaro miqyosda tan olingan Finlyandiya, Janubiy Koreya va Germaniya kabi davlatlarning ta’lim tajribalari o‘rganilib, ularning uzluksiz ta’lim konsepsiyasidagi yondashuvlari tahlil qilinadi. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatmoqdaki, uzluksiz ta’lim inson kapitalini rivojlantirish, yoshlarni raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Mazkur maqolada milliy ta’lim tizimini yanada takomillashtirish yo‘llari, xalqaro tajribadan samarali foydalanishning afzalliklari hamda kelgusidagi ustuvor vazifalar ilmiy asosda bayon etilgan.*

Kalit so‘zlar: *Maktab ta’limi, uzluksiz ta’lim, islohotlar, xalqaro tajriba, milliy dastur, ta’lim tizimi, innovatsiya, malaka oshirish.*

Школьное образование и непрерывное образование: национальные реформы и международный опыт

Даминова Гузал Вайдулла кызы,
Студентка 3 курса педагогического направления Шахрисабзского государственного педагогического института

Аннотация: *В данной статье рассматриваются сущность школьного образования и системы непрерывного образования, проводимые в нашей стране реформы, а также анализируется международный опыт. Школьное образование является основным этапом формирования личности и служит фундаментом системы непрерывного образования. В годы независимости в Узбекистане были приняты “Национальная программа подготовки кадров” и последующие реформы, направленные на развитие общего среднего образования и организацию деятельности современных школ. Наряду с этим изучается образовательный опыт таких стран, как Финляндия, Южная Корея и Германия, и анализируются их подходы в концепции непрерывного образования. Мировая практика показывает, что непрерывное образование является важным фактором в развитии человеческого капитала и формировании конкурентоспособных специалистов среди молодежи. В статье научно обоснованы пути дальнейшего совершенствования национальной системы образования, преимущества эффективного использования международного опыта и приоритетные задачи на будущее.*

Ключевые слова: *Школьное образование, непрерывное образование, реформы, международный опыт, национальная программа, образовательная система, инновации, повышение квалификации.*

School educatıon and contınuous educatıon: natıonal reforms and ınternatıonal experıences

Daminova Guzal,
3rd year student of the pedagogical direction of the Shakhrisabz State Pedagogical Institute

Abstract: *This article examines the essence of school education and the continuous education system, along with the reforms implemented in Uzbekistan and reviews international experiences. School education is the primary stage of personal development and serves as the foundation of the continuous education system. The "National Program for Personnel Training" adopted during the years of independence aims to enhance general secondary education and establish modern schools. Additionally, the recognized educational experiences of countries such as Finland, South Korea, and Germany are studied to analyze their approaches within the concept of continuous education. Global practice demonstrate that continuous education is a key factor in developing human capital and preparing youth to become competitive professionals. The article provides a scientific discussion on ways to further improve the national education system, highlights the benefits of effectively utilizing international experience, and outlines priority tasks for the future.*

Keywords: *School education, continuous education, reforms, international experience, national program, education system, innovation, professional development.*

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimi har bir davlat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Chunki sifatli ta'lim – inson kapitalini rivojlantirish, yoshlarni intellektual salohiyatli va raqobatbardosh kadrlar sifatida shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, maktab ta'limi va uzluksiz ta'lim konsepsiyasi zamonaviy jamiyatda ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida ko'rilmoqda.

Maktab ta'limi shaxsning dunyoqarashini shakllantiruvchi, bilim va ko'nikmalarni beruvchi, mustaqil hayotga tayyorlovchi muhim bosqichdir. O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillaridan boshlab maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha qator davlat dasturlari va islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, 1997-yilda qabul qilingan "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" mamlakat ta'lim tizimida tub burilish yasab, ta'limning uzluksizligi va uzviyligini ta'minlashga asos bo'ldi. So'nggi yillarda ham Prezidentimiz tashabbusi bilan umumiy o'rta ta'limni modernizatsiya qilish, maktablarning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, raqamli texnologiyalarni joriy etish, o'quv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar olib borilmoqda.

Uzluksiz ta'lim konsepsiyasi esa insonning hayot davomida bilim va ko'nikmalarini yangilab borishini ta'minlaydigan tizimdir. Bugungi kunda bu konsepsiya nafaqat maktab va oliy ta'limni, balki maktabgacha ta'lim, o'rta maxsus ta'lim, malaka oshirish, qayta tayyorlash va norasmiy ta'lim shakllarini ham o'z ichiga oladi. Shu bois, uzluksiz ta'limning samarali ishlashi mamlakatning intellektual salohiyatini oshirishda, yoshlarni mehnat bozorida raqobatbardosh kadrlar sifatida tayyorlashda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda.

Xalqaro tajribaga nazar tashlasak, Finlyandiya ta'lim tizimida maktab ta'limining yuqori samaradorligi, Janubiy Koreyada ta'lim jarayonining innovatsion yondashuvlarga asoslanishi, Germaniyada esa dual ta'lim tizimi (nazariya va amaliyot uyg'unligi) uzluksiz ta'limni rivojlantirishda muvaffaqiyatli modellardan hisoblanadi. YUNESKO va OECD kabi xalqaro tashkilotlar ham "umr bo'yi ta'lim" konsepsiyasini zamonaviy jamiyatning asosiy tamoyillaridan biri sifatida e'tirof etmoqda.

Shunday qilib, mazkur maqolada O‘zbekiston ta’lim tizimidagi islohotlar va xalqaro tajribalar asosida maktab ta’limi hamda uzluksiz ta’limning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi, shuningdek, milliy modelni yanada takomillashtirishga doir takliflar beriladi.

Maktab ta’limi va uzluksiz ta’limning mohiyati. Maktab ta’limi – shaxs kamolotining poydevori bo‘lib, insonning bilim olish, mustaqil fikrlash, ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni o‘zlashtirish jarayonini ta’minlaydi. Zamonaviy maktab nafaqat o‘quvchilarga bilim beruvchi maskan, balki ularning ijtimoiylashuvi, kasbiy yo‘nalishini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan, maktab ta’limi inson hayotidagi uzluksiz ta’lim tizimining boshlang‘ich bosqichi sifatida qaraladi. Binobarin, ta’lim-tarbiya tizimini va shu asosda ongni o‘zgartirmasdan turib, ma’naviyatni rivojlantirib bo‘lmaydi. Shu bois bu sohada yuzaki, rasmiy yondashuvlarga, puxta o‘ylanmagan ishlarga mutlaqo yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi. Maktab, ta’lim-tarbiya masalasi davlat va jamiyat nazoratida bo‘lishi asosiy qonunimizda belgilab qo‘yilgan [7]. Maktab, ta’lim va tarbiya masalalari davlat va jamiyat nazoratida bo‘lishi O‘zbekiston Respublikasining Asosiy Qonunida belgilangan bo‘lib, bu ta’lim sohasining milliy taraqqiyotdagi ustuvor o‘rnini yana bir bor tasdiqlaydi. Zero, davlat tomonidan ishlab chiqilayotgan qonunlar, davlat dasturlari, ta’lim standartlari bilan bir qatorda, jamiyatning faol ishtiroki ham ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini belgilaydi. Ota-onalar, mahalla va jamoat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlarining hamkorligi natijasidagina maktab ta’limi o‘z oldiga qo‘yilgan vazifalarni to‘liq ado etishi mumkin. Bu esa, bir tomondan, ta’lim muassasalarida ochiqlik va oshkoralikni ta’minlasa, ikkinchi tomondan, ta’lim jarayonida yosh avlodning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi, ularning mustaqil fikrlash va ijtimoiy mas’uliyat hissini shakllantirishga zamin yaratadi.

Uzluksiz ta’lim esa – shaxsning butun umri davomida ta’lim olish jarayonini o‘z ichiga oluvchi tizimdir. Bu tushuncha maktabgacha ta’limdan boshlanib, maktab, o‘rta maxsus ta’lim, oliy ta’lim, malaka oshirish va kasbiy qayta tayyorlash jarayonlarini qamrab oladi. YUNESKO ta’rifiga ko‘ra, uzluksiz ta’lim – bu “umr bo‘yi o‘qish” konsepsiyasidir. U zamonaviy jamiyatda inson kapitalini rivojlantirishning eng muhim tamoyillaridan biri sifatida qaraladi. YUNESKO 1988-yili o‘zining mashhur qarori bilan XX asr pedagogik konsepsiyalarining shakllanishiga jiddiy hissa qo‘shgan to‘rt pedagogni alohida e’tirof etgan. Bular Djon Dyu, Georg Kershenshteyner, Maria Montessori va Anton Makarenkolar. Ular tomonidan ilgari surilgan ta’limning maqsad va vazifalari o‘z davri uchun hamda aksariyat g‘oyalar bugungi kun ta’limi uchun ham g‘oyat dolzarbdir [3]. Ushbu pedagoglar tomonidan ilgari surilgan ta’limning maqsad va vazifalari o‘z davri uchun yuksak ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etgan bo‘lsa, bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q. Masalan, Djon Dyu ta’lim jarayonida o‘quvchi shaxsining mustaqil fikrlashi va amaliy faoliyatini rivojlantirish zarurligini ta’kidlagan bo‘lsa, Georg Kershenshteyner ta’limni ishlab chiqarish va kasbiy tayyorgarlik bilan bog‘lash g‘oyasini ilgari surgan. Maria Montessori bolalarning shaxsiy qiziqishi va tabiiy rivojlanishiga asoslangan pedagogik metodni joriy etgan, Anton Makarenko esa jamoada tarbiya berish orqali shaxsning ijtimoiy mas’uliyatini shakllantirishga alohida urg‘u bergan. Ushbu g‘oyalar nafaqat o‘z davrida, balki hozirgi kunda ham ta’lim tizimining samaradorligini oshirish, o‘quvchilarning shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularni mehnat bozoriga tayyorlash va ma’naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirishda katta ahamiyat kasb etadi. Shu bois, uzluksiz ta’lim konsepsiyasini ishlab chiqishda va uni amaliyotga tatbiq etishda ush-

bu pedagoglarning ilmiy merosi bugungi kunda ham muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Demak, maktab ta’limi va uzluksiz ta’lim bir-biridan ajralmas, bir-birini to‘ldiruvchi ikki tizim bo‘lib, mamlakat taraqqiyotini ta’minlashda strategik ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchilarni innovatsion faoliyatga tavyorlashda jamoadagi psixologik muhitni, jamoa a’zolarining qanchalik darajada dunyo ta’lim bozoridagi yangiliklardan xabardor ekanligini hisobga olish zarur. Pedagogika – ta’lim-tarbiya to‘g‘risidagi ilmiy bilimlar tizimi: obyektivlik, maqsadga muvofiqlik, mustahkamlik, bir-biriga zid bo‘lmaslik uning asosiy xarakteristikalaridir [4].

O‘zbekistonda maktab ta’limi va uzluksiz ta’limdagi islohotlar. O‘zbekistonda mustaqillikdan keyingi davrda ta’lim sohasida tub islohotlar amalga oshirildi. 1997-yilda qabul qilingan “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” va “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun milliy ta’lim tizimining konseptual asoslarini belgilab berdi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi “Ta’lim to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalariga muvofiq holda tayyorlangan bo‘lib, milliy tajribaning tahlili va ta’lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlar asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mo‘ljalni to‘g‘ri ola bilish mahoratiga ega bo‘lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo‘naltirilgandir [7]. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunning 7-moddasiga, Kadrlar tayyorlash milliy dasturiga muvofiq respublikada idoraviy bo‘ysunishi va mulkchilik shakllaridan qat’iy nazar ta’lim muassasalarining barcha turlari uchun majburiy bo‘lgan davlat ta’lim standartlari (DTS) belgilanadi [5]. Ushbu hujjatlar ta’limning uzluksizligi, bosqichma-bosqichligi va sifatini oshirishni nazarda tutadi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturida talab etilganidek ta’lim-tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligiga erishishimiz, yoshlarda “Boy milliy madaniy-tarixiy an’analarga va xalqimizning intellektual merosiga hurmat” ruhida tarbiyalashimiz lozim. Buning uchun esa tariximizning har bir davrini obyektiv o‘rganishimiz, unga haqqoniy baho berishimiz va har bir davrdagi ilg‘or qarashlarni ta’lim-tarbiya jarayoniga olib kirishga harakat qilishimiz kerak. Yurtboshimiz bu masalaga o‘z asarlarida alohida e’tibor berib kelmoqdalar [1]. So‘nggi yillarda maktab ta’limini modernizatsiya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda:

- umumiy o‘rta ta’lim tizimi 11 yillik shaklda qayta joriy etildi;

- xalqaro standartlarga mos o‘quv dasturlari ishlab chiqildi;

- maktablarning moddiy-texnik bazasi mustahkamlanmoqda;

- raqamli ta’lim texnologiyalari va elektron darsliklar joriy qilinmoqda;

- mo‘qituvchilarning malakasini oshirish, ularning kasbiy faoliyatini rag‘batlantirish bo‘yicha davlat dasturlari amalga oshirilmoqda.

Shuningdek, “O‘zbekiston Respublikasi uzluksiz ta’lim tizimini rivojlantirish konsepsiyasi” asosida maktabgacha ta’limdan tortib, oliy ta’lim va kattalar ta’limigacha bo‘lgan barcha bo‘g‘inlar o‘zaro uzviy bog‘langan holda qayta tashkil etilmoqda. Natijada, mamlakatda ta’limning butun hayot davomida davom etishi uchun zarur sharoitlar yaratilmoqda. Boshlang‘ich sinfda olingan bilim keyingi bosqich uchun poydevor vazifasini o‘taganligi sababli ta’lim sifatini oshirish pedagoglar oldida turgan eng dolzarb masaladir. Shu maqsadda ta’lim muassasalarida faoliyat ko‘rsatayotgan pedagoglar, xususan, boshlang‘ich sinf o‘qituvchi-

lari darslarda yangi zamon ruhini, yangi nafasni olib kirish orqali o‘quvchilar bilimini rivojlantirish, ular dunyoqarashini o‘stirishga katta e’tibor qaratishlari talab etiladi [2].

Xalqaro tajribalar va O‘zbekiston bilan taqqoslash. Jahonning ilg‘or mamlakatlarida maktab ta’limi va uzluksiz ta’limning turli modellari mavjud:

- Finlyandiya – dunyodagi eng samarali maktab ta’limi tizimlaridan biri. O‘quv jarayoni o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan, baholash tizimi raqobat emas, balki rivojlanishga asoslangan. Maktablar yuqori mustaqillikka ega.

- Janubiy Koreya – innovatsion yondashuvlarga asoslangan ta’lim modeli bilan ajralib turadi. Maktablarda IT-texnologiyalari keng qo‘llaniladi, o‘quvchilarda ijodkorlik va mustaqil fikrlash rivojlantiriladi.

- Germaniya – “dual ta’lim tizimi” bilan mashhur bo‘lib, bunda nazariy ta’lim va amaliy ishlab chiqarish jarayonlari uyg‘unlashtirilgan. Bu tizim o‘quvchilarning mehnat bozoriga tez moslashishiga xizmat qiladi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, ta’lim sifatini oshirishda bir nechta omillar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi: o‘qituvchilarning malakasi, zamonaviy o‘quv dasturlari, innovatsion texnologiyalar, ta’limning insonparvarlik tamoyillariga asoslanishi.

O‘zbekiston ta’lim tizimi ham ushbu ilg‘or tajribalarni o‘zlashtirib bormoqda. Jumladan, raqamli ta’lim texnologiyalarini joriy etish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, xalqaro dasturlar asosida darsliklar tayyorlash kabi yo‘nalishlarda sezilarli yutuqlar qo‘lga kiritilmoqda. Shu bilan birga, o‘zbek modeli milliy qadriyatlarga, davlatning ta’lim siyosatiga asoslangan holda o‘ziga xos xususiyatlarni saqlab qolmoqda.

Maktab ta’limi va uzluksiz ta’lim jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Zero, maktab shaxs kamolotining poydevorini qo‘ysa, uzluksiz ta’lim uning butun hayoti davomida bilim va ko‘nikmalarini yangilashini ta’minlaydi. O‘zbekistonda mustaqillikdan buyon ta’lim sohasida olib borilgan islohotlar, xususan, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” va keyingi yillarda amalga oshirilayotgan davlat dasturlari ta’limning zamonaviy talablarga moslashishiga xizmat qilmoqda. Bugungi kunda umumiy o‘rta ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, o‘qituvchilar malakasini oshirish hamda ta’limning uzluksizligini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylangan.

Xalqaro tajribaga murojaat qilish shuni ko‘rsatadiki, ta’lim tizimining muvaffaqiyati o‘quv dasturlarining moslashuvchanligi, o‘qituvchilarning yuqori malakasi, o‘quvchilarning qiziqishlarini qo‘llab-quvvatlash va innovatsion yondashuvlarni qo‘llashga bog‘liq. Finlyandiya, Janubiy Koreya va Germaniya tajribalari O‘zbekiston ta’lim tizimini takomillashtirishda muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Shunday ekan, kelgusida mamlakatimizda ta’lim sifatini oshirish, xalqaro tajribadan samarali foydalanish, ta’lim jarayoniga zamonaviy pedagogik va raqamli texnologiyalarni joriy etish, pedagog kadrlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish va ta’limning uzluksizligini ta’minlash ustuvor vazifalar bo‘lib qolaveradi. Bu esa, o‘z navbatida, yuksak intellektual salohiyatga ega, raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abdullayeva B.S., Tursunova M.B., Xaydarova M.X. Boshlang‘ich ta’limda tarbiya fani: Darslik (60110500 – Boshlang‘ich ta’lim bakalavriat ta’lim yo‘nalishi talabalari uchun). – Toshkent: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti nashriyoti, 2022.

2. Karimova, N. R. . Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi. – Toshkent: 2020.

3. Mavlonova R.A., Rahmonqulova N.H., Matnazarova K.O., Shirinov M.K., Hafizov S. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.

4. Mavlonova R., Raxmankulova N. Boshlang‘ich ta’lim pedagogikasi, innovatsiya va integratsiyasi: O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Voris nashriyoti, 2013.

5. Xodjaboyev A.R., Xusanov I.A., Nishonaliyev U.N. Kasbiy ta’lim metodologiyasi: O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti nashriyot, 2006.

6. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. 11-12-son, 1997. 295-modda; O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2007-y., 15-son, 150-modda; 2013-y., 41-son, 543-modda; Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 05.01.2018-y., 03/18/456/0512-son. LEX.UZ.

7. Zamilova R.R. Uzluksiz ta’lim pedagogikasi va inklyuziv ta’lim. Darslik. –Namangan: USMON NOSIR MEDIA, 2023.